

RUNINSKRIFTEN FRÅN ROES

EN GOTLÄNDSK BILDRISTARES SIGNATUR

Av Oskar Lundberg

Den lilla stenhällen från Roes i Grötlingbo sn på Gotland har, utom en för övrigt rätt nonchalant utförd hästbild, endast att uppvisa några få runor. Den har dock varit föremål för ej så litet utläggningar. En som brytt sin hjärna med densamma kallar den t. o. m. för en av de till tolkningen besvärligaste av de gotländska runstenarna (fig. 1 o. 2).

En början gjordes av Sophus Bugge,¹ som först kommenterar bilden och med skäl finner hästsvansen »meget bred og busket». Det djupa streck, som går tvärs över hästkroppen från rygg till buk, menar han sig kunna se som »Hestens Brystrem». Han har också i det material, som stod honom till buds, fotografier och ett pappersavtryck, märkt de fina och grunda linjer, som bilda ett kors på hästmanken. »Skraastregen», säger han, »muligens en Tömme.» I den svårtydda bilden över hästen förmodar han »en Fugl vendt i samme Retning som Hesten». Senare ha andra i denna bild, som är omöjlig att med någon säkerhet tolka, sett ett misslyckat försök till hästbild eller en mansfigur.

Inskriftens början är efter Bugge och allt fortfarande att läsa som **iubin**. I de två första runorna såg han ack. sg. av en motsvarighet till fvn. *jór* 'häst' och i **pin** ordet för 'denne', »d. e. den her afbildede Hest». Den därpå följande samstava rungruppen med **u**, **d** och **R** (i oviss ordning) tolkar han som personnamnet **Uddr*, motsvarande fvn. *Oddr* och fsv. *Od(der)* och *Ud(der)* (Lundgren-Brate). De sista runorna, som lästes **rd** och utfylldes **r[ai]d**, tyddes av Bugge som 'red (in)', om hästens

¹ *Sophus Bugge*, En nyfunden Gotländsk Runesten, Sv. fornm. för. tidskr., Bd 11, 19(00—)02, s. 114 ff.

Fig. 1. Bilder och runinskrift på Roes-stenen. — Figures and rune inscription on the stone from Roes, Grörlingbo parish.

ägare. Med en något ovanlig ordföljd, som dock ej behöver utgöra någon motinstans,² angavs den samlade översättning, som följer: Denne Hest Udd indred.» Han tänker sig som en möjlighet, »at denne Sten er bleven lagt af en Gotlending ved Navn Udd over det Sted, hvor hans døde Hest er gravet ned». — Om inskriftens relativa ålder uttalar Bugge den riktiga åsikten, att vi här ha »en af de alleryngste Indskrifter med de ældre Runer». Den absoluta bör numera influeras av dateringen av den ytterst märkliga norska Eggjum-stenen, vars runor och språkskick mycket erinrar om Roes-stenen. Till allmän överraskning bland filologerna dateras Eggjum numera till tiden senast omkr. 700 e. Kr.³ När Nordén (cit. nedan) daterar Roes

² Carl Larsson, *Ordföljdsstudier över det finita verbet*, I, Uppsala 1931 (ä. i Upps. Univ. Årsskr. 1931), s. 32 tänker sig (i anslutning till Magnus Olsen), att en magisk ordföljd här kan föreligga, ett enligt min mening onödigt antagande.

³ Se senast Birger Nerman, *Arkeologisk datering av Vendeltidens nordiska runinskrifter*, i *Fornvännen* 42, 1947, s. 119 ff.

Fig. 2. Detaljbild av runorna på Roes-stenen. — Detail of fig. 1 showing the runes.

till 900-talet, får man nog anse den vara ej obetydligt äldre. Sven B. F. Jansson (cit. nedan) anser den »snarast tillhöra 700-talets slut, men det är självfallet synnerligen svårt att närmare tidfästa ristningar av detta slag».

Till Bugges läsning och tolkning gjorde L. Fr. Löffler kort därpå ett par tre anmärkningar.⁴ Den samstava rungruppen upplöste han som **duR** m. fl. möjligheter. Som allmän anmärkning mot Bugge finner man följande ej fullt motiverade påstående: »Här sakna säkerligen de allra flesta läsare något mycket väsentligt, nämligen *hästens namn*.» I **iuþin** tror han sig nu finna ett sådant, med innebörd 'barnungen'. Den samstava rungruppen tolkas som personnamnet *Diure*. Övers.: »Diure inred Judhin.»

⁴ L. Fr. Löffler, Runinskriften på den gotländska Roes-stenen, Sv. fornm. för. tidskr., Bd 11, 19(00—)02, s. 114 ff. I 3:e uppl. 1903 av sin fornisländska grammatik accepterar Adolf Noreen, s. 341, endast: *iuþin*. *ðuR* (...).

I de av Bugge observerade lodräta linjerna under hästbuken tror sig Löffler finna ett plank. Sin uppfattning av bild och skrift i förening anger han som följer: »En ung, af sin egare mycket omtyckt fölunge, kallad 'barnungen', har skolat inridas, men har därvid råkat att bli vild och sökt kasta sig öfver ett plankstaket, på hvilket han dock blifvit hängande med plankorna inkörda i bröstet; och har han däraf fått sin bane.»

Senare (1903) återvände Bugge till Roes-stenen,⁵ läste då rungruppen som **duR** och såg däri ett personnamn »udtalt *DýRR*», detta i väsentlig överensstämmelse med Löffler. I övrigt är hans nya tolkning av mindre intresse, då den påverkats av svårigheterna vid tydningsförsöket av en annan runinskrift, Reistad-stenen.

Många år senare upptog Magnus Olsen, i samband med sin tydning av den nämnda Eggjum-stenen, Roes-inskriften till behandling.⁶ Med allt skäl återvände han då till Bugges första tolkning. Löfflers invändningar mot upplösningen av den samstava rungruppen finner han icke bindande. Tvärtom är det naturligt, att ristaren använt sig av en sådan just för sitt namn, vartill paralleller anföras. Kvistarna har han insatt under hänsyn till symmetrien; jfr senare tiders bomärken.

Det nya och värdefulla hos Olsen är, att han gör klart, hur de sista runorna skola uppfattas: Där står med all sannolikhet **rAk**, som utgör präst. av fsv. *vræka* (*vrak*), med fgutn. *w-*bortfall framför *r*. När han anger detta verbs betydelse i detta sammanhang på följande sätt, kan jag emellertid, som av det följande skall framgå, ej dela hans mening: »Her er Verbet *reka* som ofte brugt om at drive, jage Dyr afsted (jfr oldn. *reka hross*)» (häst) osv.

Olsen skriver: »Roes-Stenens 'galder'-Hest 'drives afsted' for at skade den Person, som Trolddomen er rettet mod. Det synes, som om de bag den indridsede Runer jager den fremover.» — »Hevner-Afsnittets verbale Runemagi er bleven understøttet ved den materielle Magi, som bæres af den indridsede Hestefigur.»

⁵ Norges Indskrifter med de ældre Runer, 2, Chra 1904—17, s. 541 f.

⁶ Anf. arb. 3, Chra 1914—24, s. 164 ff. I 4:e uppl. 1923 har Noreen nu upptagit: *iupin · duR* oder *uðR[?] rak*.

Under detta försök att konstruera en parallell till ett hämnarmotiv, som Olsen trodde sig finna i den norska Eggjum-inskriften, har han i bild och skrift på Roes-stenen inlagt åtskilligt, som synes vara för denna senare rätt främmande. Åtskilligt kan bero på svårigheter att bedöma en bild, som han ej sett i original. Då Eggjums hämnarmotiv av Lis Jacobsen uppvisats som ohållbart,⁷ torde även Olsens uppfattning av Roes-stenen ha bortfallit. Något som magiskt 'driver Hesten afsted' finnes här icke.

Wolfgang Krause har själv granskat stenen i original och funnit även de båda sista runorna fullständigt klara.⁸ Även han inlägger i anslutning till Olsen och på egna, dock otillräckliga grunder bild- och ordmagi i Roes-stenen. Redan Olsen har i detta sammanhang erinrat om Egil Skallagrimssons nidstång mot Erik Blodyx; Krause ingår på en djärv parallell mellan hästnid och denna sten. Han menar, att ristaren »säkerligen därpå dolde denna sten i närheten av den plats, mot vars bebyggare han ville vända trolldomen». Den hasselbuske, under vilken Roes-stenen en gång påträffades, undgår heller icke hans uppmärksamhet; Egil ristade ju sina runor på en hasselstör.

Arthur Nordén har förtjänsten av att till sin behandling av denna runsten ha fogat synnerligen goda bilder. Han är ense med Olsen om läsningen av runorna.⁹ Även han antar i de sista runorna präst. **rAk** av ett verb, motsvarande nsv. *vräka*. »I ordets betydelse», säger han, »ligger någonting av förfölja (got. *wrikan*) 'hämnas, straffa' — —.» Han föredrager därför att översätta: »Udd förföljde och straffade fölungen (eller denna häst).» Han anser nämligen, att Löfflers tolkning skapar mindre svårigheter än övriga forskares (Sophus Bugge, Magnus Olsen).

⁷ Lis Jacobsen, *Eggjum-Stenen*, Khvn 1931, s. 62 ff.

⁸ Wolfgang Krause, *Beiträge zur Runenforschung*, H. 1, Halle a. d. Saale 1932, Schr. d. Königsb. gel. Ges., Geisteswiss. Kl., Jahr 9: H. 2, s. 65 ff. Samme förf:s *Runeninschriften im älteren Futhark*, Halle 1937 (samma Schr., Jahr 13: H. 4), s. 521 ff. — Helmut Arntz, *Handbuch der Runenkunde*, Halle 1935. Samml. kurzer Gram. germ. Dial B (Erg.-Reihe): 3, s. 263 ff. accepterar Krause och lägger därtill egna »Ergebnisse». A. kallar fyndplatsen Rös, men uttalet är *ō + ǣ*.

⁹ Arthur Nordén, *Magiska runinskrifter*, Arkiv f. nord. filol. 53, 1937, s. 150 ff.

I det följande blir det svårare att följa honom, när ett helt drama utvecklas. Fölungen eller hästen skall ha vållat Udd »sorg, skam eller skada av något slag. Men då han ej kunde komma åt att i bokstavlig mening sticka ned honom, tog Udd sin tillflykt till magi: han ritade en bild av hästen och utförde på denna bild sin hämndeakt. Bilden grävde han ned (i den hage, där hästen höll till?)». På detta sätt menar sig Nordén ha fått fram ett fall av »en redan från paleolitisk tid och fram till våra dagar känd och välbestyrt djurdödarmagi».

Det var emellertid icke nog med denna för hästen ofarliga magiska åtgärd. »Hästen på Roes-plattan», säger han, »framställes, såvitt jag kan förstå, såsom slaktad. Över halsen gå tvenne skåror, helt visst angivande de knivsnitt, varmed djuret hade dödats: ett snitt i horisontell riktning, tvärs över luftstrupen och ett snitt i långsgående riktning. De fina streck, som dragits från buken såväl som från ändtarmen nedåt, angiva helt visst bortströmmande blod och orenlighet.»

Ungefär samtidigt med Nordén arbetade Sigurd Agrell på Roes-stenen.¹⁰ Han befann sig därvid på en helt annan linje än föregående forskare, vilkas uttalade meningar han helt och hållet bortsåg från, ej heller omnämnde. Agrell, som framlade sin tolkning endast som en sannolik analogi till sin uppfattning av Kylver-stenen, tyder nämligen ej som sina föregångare ord, utan räknar alfabetmystiska runor; de äro till antalet 10, dödens tal, och börja med **i**, dödens runa. »Hästen är symbolen för Oden som dödsgud.» Andra ha som synes här räknat med 11 runor. Agrells läsning av runorna bör ej utan vidare förbigås. Enligt honom äro runorna sannolikast **iuph**, **dRk** (sammanbundna; *k*-runan stupad), **rAf** (sammanbundna). I första gruppen läser han alltså **h**, medan andra läsa **in**. Vad beträffar själva runorna, äro bägge läsningarna möjliga, men om man tar hänsyn till önskvärheten att bilda ett ord, är att bortse från Agrells läsning. I den andra gruppen är ju utrymme för viss tvekan beträffande upplösningen av bindrunorna, men även här är Agrells läsning ljudhistoriskt omöjlig på grund av saknaden av vokal och med **R** inuti ett ord; för övrigt får han

¹⁰ *Sigurd Agrell, Die Herkunft der Runenschrift, Kungl. Hum. Vet.-samf. i Lund Arsber. 1937—38, s. 44 f.*

fram den endast genom att antaga **k** som ensam stupad runa i denna inskrift. Största uppmärksamheten väcker vad han säger om den sista runan: att denna har *två* bistavar och därför framställer en \varnothing -runa, har jag konstaterat i Stockholm. Vad Agrell här tolkar som den nedre bistaven, är emellertid endast fortsättningen på ena strecket i krysset till den föregående, för övrigt mycket nonchalant ristade **A**-runan. Agrell har här velat finna ett stöd för sin »uthark», börjande med *u* och med *f* som sista runa.

Under framhållande av, att de gjorda tydningsförsöken synas vara ytterst osäkra, gör Sune Lindqvist till dem utläggningar, som synas mig göra dem föga säkrare.¹¹ Till Läckers uppfattning av de vertikala strecken som plank anmärker han (här i övers.), att den »kunde kanske väcka tanken på en fullständig ny tydning, nämligen också i anslutning till de anmärkningsvärda bilder av hästar, som synas gå fram över en inhägnad, på Lärbro Tängelgårda I och II» (hans fig. 450). Enligt min mening missuppfattar han här utfyllande dekorativa detaljer mellan hästbenen, då han i dem ser stängsel. Om Olsens tydning av inskriften säger han, att »man i detta fall kunde inlägga meningen, att Udd (genom trolldom) räddade en sjuk från den hotande färden på dödshästen».¹² Härvid förbiser han, att grunden för Olsens tydning genom Lis Jacobsens tidigare inlägg givit vika. Nordéns tydning endast refereras. Annan tydning av korset på hästmanken meddelas ej.

Lindqvist tillägger, att även den motsatta flatsidan visar »spåren av flera inristningar, som synbarligen äro nyckfullt utkastade [jfr den ofullgångna bilden ovanför hästens bakdel] och idag rätt vittrade, med undantag av en upptill befintlig krets (Kreis) med däri insatta kretsbågar (Kreisbogen), som synas vara gjorda i senare tid». Är detta senare fallet, är det ej tillrådligt, att som Krause och Nordén, ehuru blott antydningssvis, draga slutsatser av fyndplatsens beskaffenhet; stenens ursprungliga plats kan nämligen då vara en helt annan.

¹¹ Sune Lindqvist, Gotlands Bildsteine, 2, Sthlm 1942, Kungl. Vitt. hist. o. ant.-akad., Monogr. 28: 2, s. 51.

¹² Likheten med Agrells uppfattning är tillfällig, ty Lindqvist har förbiset dennes inlägg.

Om samma sten skriver senare Sven B. F. Jansson: »På stenen synes en hingst, som tycks röra sig åt vänster, och till höger om djuret återfinnas runorna, ristade lodrätt. Mycket tyder på, att denna ristning har utförts för att med övernaturliga krafters hjälp bringa olycka över en fiende. Det förefaller, som om hingsten, som är ett väl känt magiskt djur[?], nämndes i runinskriften, vilken i Magnus Olsens tolkning lyder: »Denna hingst drev Udd.» Inskriftens egentliga innebörd är dock troligen mera hotfull än dessa vid första anblicken alldagliga ord synas ge vid handen. Skulle man lämna en översättning av ristningens verkliga innehåll, kunde möjligen föreslås: »Denna förgörande trolldomskraft riktade Udd mot sin fiende.» Tolkningen är emellertid icke säker. Man torde av vissa skäl ha rätt att ifrågasätta, om icke namnet på den, som skulle skadas, hade bort återfinnas i inskriften i stället för den, som galdrade. I detta sammanhang kan anmärkas, att »galdermannens»(?) namn har ristats med en invecklad bindruna.»¹³

Det torde nu, efter alla dessa utvikningar, vara lämpligt att återgå till utgångspunkten, Bugges grundläggande och nyktra tolkning. Han lämnade de streck, som Löffler tydde som ett plank, utan förklaring. De kunna dock ej helt förbises.

Som av bilden framgår, äro i det lösa sandstensmaterialet ristade linjer av två slag, dels djupa, dels mycket grunda, om man bortser från runorna, som snarast utgöra ett mellanting ifråga om djuplek. De djupa linjerna ha använts för hästens konturer; med de grunda har han tecknat hästens svans. Annan föreslagen tydning kan ej accepteras. Det *måste* helt enkelt vara svansen, ehuru den är oproportionerligt lång och tillika yvig.

Dessa lätt ristade linjer ha tydligen dragits ut för mycket på längden. Med accessoarer är det ej så noga; handens lätta rörelser ha ej begränsats på samma sätt som när ristaren legat hårdare på verktyget.

Under sådana förhållanden är det tämligen klart, att den andra lodräta skuggningen under buken anger hästens man. Om, som troligt är, den tidens hästar ha ättlingar i gotlandsrussen, bör anmärkas, att denna har lång man, ehuru icke till-

¹³ Sven B. F. Jansson, *Gotlands runinskrifter*, Boken om Gotland, 1, Sthlm 1945, s. 146.

närmelsevis så lång, att den som i detta fall skulle släpa på marken. Överdrifterna i teckningen tyda, dels på att svansarna då ej klipptes korta, dels att manarna voro föremål för omsorg. Man reder ju gärna ut hästens man, när den tovar sig; det förekommer även att den flätas. Manen antar jag sålunda hänga över på hästens högra sida och bli synlig först under buken.

Knivhuggandet av hästens hals finner jag oantagligt. Ingen hästkarl med förståndet i behåll bär sig åt på sådant sätt; har han en häst, som är omöjlig genom sin ilska eller vildhet, slaktar han den väl på vanligt sätt. Naturligtvis kan en hatfull människa knivskära sin fiendes häst, vilket i så fall är nidingsdåd; jag har läst om att irländska drängar betyga sin välvilja mot engelsksinnade husbönder genom att skära svansen av deras hästar, innan de ge sig av, och då inte bara taglet. Härmed äro vi dock inne på området för det i detta sammanhang föga troliga. Vi få nöja oss med att konstatera, att vi icke f. n. kunna ha någon grundad mening om anledningen till krysset på hästmanken, såvida man inte med Bugge uppfattar det som ett mycket tafatt sätt att angiva tygeln. Krysset har ristats så lätt, att det knappast kan antas ha någon djupare mening.

Säkerligen skulle icke enbart en bildristning blivit så fantasi-fullt omskriven, om man icke för sina luftsprång kunnat ta sats i runinskriften. Det återstår att granska denna.

Betydelsesfären hos verbet (v)*reka* kan närmare utrönas genom aktgivande på fvn. *reka*, då mycket av ålderdomligheterna hos den fornnordiska ords-katten här västerut bevarats. Bland betydelse-erna märkes följande hittills förbisedda: 'udstyre, pryde med indlagte Figurer' (Fritzner 5). Det talas i litteraturen särskilt om yxor med utsirningar, inläggningar; jfr *gullrekinn, silfrrekinn*.

Översättningen är alltså: Denna häst(bild) utsirade eller utarbetade Udd; enkelt uttryckt: Den här hästen ristade Udd. Till någon större konstnärlig berömmelse länder honom denna bild icke. Men hur den nu är, böra vi vara ristaren tacksamma, att han signerat sitt verk. Ty därigenom blir det klart, att inskriften icke för framtiden kan giva anledning till spekulationer långt utöver vad dess karaktär av enkel signatur berättigar till.

SUMMARY

Oskar Lundberg: The Rune Inscription from Roes. The Signature of a Stone Carver on the Island of Gotland.

Roes (pronounced with *o* and *e*) in Grötlingbo parish, the island of Gotland, is the finding place of a stone plate, chiefly with the picture of a horse, to which are added a few runes. In the main this inscription was in 1900 interpreted by Sophus Bugge. Later on Magnus Olsen has, however, given the three last runes another import by reading them as **rAk** and seeing in them a pret. sing, 3rd person of Old Scand. *vreka* (*vræka*, with *v* dropped in the Old Gotlandic language). Starting from either the picture or the inscription, or else from both of them in combination, several authors have construed more or less fanciful situations in order to reach a plausible explanation. All of those constructions are now, in fact, made superfluous by observing that Old Norse *rekinn*, part. pret. of *reka* (from *vreka*), means 'inlaid, mounted' (Cleasby-Vigfusson). We are, therefore, able to imply the sense of 'work out (with some artistic skill)' to the verb in question. Translation: *Uddr made this (picture of a) horse (artfully)*. Accordingly, no special argumentation for the existence here of this picture nor an inscription is needed, as it is only the matter of a plain signature.